

ВТІЛЕННЯ ІДЕЇ ПОГЛИБЛЕНОГО ВИВЧЕННЯ ПРЕДМЕТІВ В УМОВАХ УТИЛІТАРНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ (60 – 70 - ТІ РОКИ ХХ СТ.)

Запровадження профільного навчання є одним із ключових завдань реформи середньої освіти, бо саме такий підхід найповніше реалізує принцип особистісно зорієнтованого навчання, сприяє педагогічній підтримці особистісного росту, професійного самовизначення, соціальної адаптації учнів та готовності переходу їх до професійного навчання.

Хоча термін «профільне навчання» у вітчизняній психолого-педагогічній літературі став вживатися в кінці ХХ століття, проте ідея запровадження такої системи спеціалізованої підготовки старшокласників виникла значно раніше. Вивчення досвіду реалізації різних моделей профільного навчання в історії вітчизняного шкільництва, зокрема діяльності спецкласів та спецкласів з поглибленим вивченням предметів впродовж 60-70 рр. ХХ століття, сприяє переосмисленню теперішніх здобутків у середній освіті та прогнозування майбутніх змін.

До питань створення та організації спецкласів та спецкласів з поглибленим вивченням предметів в заявлений період неодноразово зверталися М.М. Скаткін, М.Й.Роземберг, М.М.Шахмаєв та ін.

Серед сучасників вивченню освітніх проблем радянського періоду присвячені праці Л.Д.Березівської, А.В. Вихруща, С.П. Дем'янчук, В.О. Дідуха, О.В.Сухомлинської, Д.О. Тхоржевський та ін.

Проте, історіографічний огляд проблеми засвідчив, що переважна більшість наукових розвідок стосується загалом реформування вітчизняної загальної середньої освіти у досліджуваний період, проте питання особливостей

створення та організації спецшкіл та спецкласів з поглибленим вивченням предметів як однієї із форм профільного навчання в заявлений період не висвітлювалися.

Мета статті описати особливості створення та діяльності спецшкіл та спецкласів з поглибленим вивченням предметів впродовж 60-70 рр. ХХ століття як однієї з форм профільного навчання.

Створення шкіл-інтернатів з поглибленим вивченням предметів бере свій початок з 1946 року після прийняття Радою Міністрів УРСР Постанови „Про покращення вивчення іноземних мов у семирічних та середніх школах УРСР”. Дефіцит у кадрах дипломатичного корпусу зумовив потребу організації в республіці інститутів іноземних мов, факультету міжнародних відносин (у структурі Київського університету ім. Т.Г. Шевченка), а також *три чоловічих спецшколи-інтернати з вивчення іноземної мови* - у Києві, Харкові та Одесі.

Спецшколи-інтернати були закритими навчальними заклад для дітей-сиріт та напівсиріт, батьки яких загинули під час війни. Подібно до дитячих будинків, ці заклади були на повному державному забезпеченні. Вони готували дітей до вступу у виші відповідного профілю. Викладання велося українською мовою, а деякі предмети: географія, історія, математика та ін., у залежності від наявності фахівців зі знанням англійської мови, - англійською [10].

Історія створення спеціалізованих шкіл-інтернатів з поглибленим вивченням *фізики, хімії та природничих наук* у СРСР розпочинається 1958 року з публікації у газеті «Правда» статті радянського фізико-хіміка, академіка АН СРСР М.М. Семенова „Заглядывая в завтрашний день... Заметки по некоторым вопросам перестройки средней и высшей школы”, в якій вчений аргументував потребу відбору з 8 класу по 5-8 % здібних учнів щороку для навчання у школах нового типу. Такий відбір, наголошував М.М.Семенов, повинен проходити незалежно від соціального становища та впливу батьків. Основне завдання цих шкіл вчений вбачав у підготовці молоді до вступу у дослідницькі виші та підготовці лаборантських кадрів для заводських лабораторій, дослідницьких інститутів та ін. [11, 104].

В означений період законодавчої бази для створення шкіл-інтернатів не існувало. Підготовча робота по створенню такої бази велася у Москві. Значну роль у цій роботі відіграв академік АН СРСР І.К. Кікоїн.

23 серпня 1963 було затверджено Постанову Ради Міністрів СРСР „Про організацію спеціалізованих шкіл-інтернатів фізико-математичного та хіміко-біологічного профілю”. В Постанові містилося рішення про організацію на експериментальному рівні при Московському, Ленінградському, Новосибірському і Київському державних університетах спеціалізованих шкіл-інтернатів фізико-математичного і хіміко-біологічного профілів з трьохлітнім терміном навчання. Відповідно до постанови в такій школі-інтернаті мало бути 360 учнів [7, 159].

25 вересня 1963 року Радою Міністрів УРСР було затверджено Постанову «Про організацію в м. Києві спеціалізованої школи-інтернату фізико-математичного профілю» відповідно до якої при Київському університеті імені Т.Г.Шевченка організувалася спеціалізована школа-інтернат фізико-математичного профілю з трирічним строком навчання у складі 9-10 класів, з контингентом учнів 360 чоловік. Поряд із загальною освітою спеціалізована школа-інтернат надавала підготовку зі спеціальностей програміст-обчислювач і фізик-лаборант [8].

Відбір кандидатів у школу-інтернат здійснюватися університетом з активною участю АП УРСР та органами народної освіти із числа найуспішніших учнів сільських шкіл на основі конкурсних екзаменів з профілюючих дисциплін та співбесід вчених із вступниками.

Приїжджі та учні з малозабезпечених сімей школи-інтернату забезпечувалися гуртожитком, одягом, взуттям, а також безкоштовним харчуванням за нормами у розмірах 85 відсотків від норм, передбачених для учнів санаторно-лісових шкіл [7, 159].

Для викладання профілюючих дисциплін, спеціальних курсів, проведення семінарів і лабораторних робіт у спеціалізованій школі-інтернат залучалися

професори і викладачі відповідних державних університетів та наукових співробітників науково-дослідних установ [7, 160].

Таким чином, створення в УРСР у досліджуваний період трьох шкіл-інтернатів з англійською мовою навчання та Київської спеціалізованої школи-інтернату започаткували становлення та розвиток шкіл з поглибленим вивченням предметів, мережа яких розширювалася впродовж 70 –х, більшою мірою, 80-х років. У цих школах проводилося навчання відповідно до профілю базового університету та здійснювалася підготовка учнів до вступу у цей виш. Єдиними замовниками такої моделі профільного навчання радянської школи були партійно-державні керівні структури. Питання професійного самовизначення учнів та врахування їх інтересів чи вподобань не піднімалися. Підбір учнів до таких шкіл здійснювався із врахуванням індивідуальних здібностей.

Відповідно до Постанови «*Про заходи подальшого покращення роботи середньої загальноосвітньої школи*» (жовтень, 1966 р.), з метою забезпечення поглибленої підготовки учнів по визначених навчальних дисциплінах та розвитку здібностей у відповідності з інтересами та нахилами учнів, свідомому вибору молоддю професії, у середній освітній ланці створювалися *спецкласи та спецшколи з поглибленим вивченням окремих предметів* (математики і обчислювальної техніки, фізики і агробіології, гуманітарних предметів та ін.). [9].

Відповідно до Положення спецкласи та школи з поглибленим вивченням окремих предметів повинні були організовуватися з дозволу Міністерства освіти УРСР при наявності висококваліфікованих педагогів, а також відповідних кабінетів і лабораторій. Передбачалося їх відкриття у великих населених пунктах, де наявна велика кількість середніх шкіл.

У спецшколах та спецкласах профілююча навчальна дисципліна, факультативні заняття і трудове навчання мали об'єднуватися у спеціальний цикл, який складався із основного курсу підвищеного рівня, додаткових спеціальних курсів, прикладних навчальних предметів та виробничої практики.

Спеціальному курсу не надавалася вузько професіональна направленість. При поглибленому вивченні предметів спеціальний цикл набував певного профорієнтаційного характеру, але в достатньо широкій сфері професійної діяльності.

Так, відповідно до профільних предметів спецкласи та спецшколи повинні були мати низку відділень. Приміром, по фізиці: фізика і радіоелектроніка, фізика і автоматика з обчислювальною технікою; по біології: фізіологія рослин і рослинництво, фізіологія тварин і тваринництво, мікробіологія; по хімії: хімія і хімічні технології, хімія і агрохімія; по гуманітарним предметам: англійська, французька чи німецька мови [5, 169].

Важливою засадою розвитку спецкласів та спецшкіл розглядалася єдність теорії та практики, подолання відстані між теоретичними знаннями, отриманими на уроках та завданнями практики, що забезпечували б врахування пізнавальних інтересів учнів у організації їх трудового навчання. Тому спеціальні класи і школи повинні були налагоджувати зв'язок з підприємствами, науково-дослідними закладами чи вищими навчальними закладами відповідного профілю.

На практиці найбільш поширеними в означений період були *школи з викладанням ряду предметів іноземною мовою*. У школах Української РСР вивчалися англійська, французька, німецька, китайська та іспанська мови. Не допускалося вивчення кількох мов у одній школі, бо така практика приводила до роздрібнення учбового навантаження вчителів.

Аналіз навчальних планів загальноосвітніх шкіл з викладанням низки предметів іноземною мовою дозволяє стверджувати про значне перевантаження учнів, через те, що тижневе навантаження у всіх класах таких шкіл за рахунок вивчення іноземної мови було збільшено на 2-3 години [2].

З 70-х років кількість шкіл з викладанням предметів іноземною мовою зростала. Згодом Міністерство освіти СРСР перейменувало їх у школи з поглибленим вивченням іноземної мови, не змінюючи організації навчального процесу та умов роботи вчителів. Вони створювалися у великих містах,

навчатися там було престижно, тому здебільшого у них навчали дітей державних службовців та партійних керівників.

Водночас в Українській РСР в означений період створювалися школи та класи з поглибленим вивченням математики, фізики та хімії. Відповідно до архівних даних, станом на 1970-1971 навчальний рік існувало 60 шкіл з поглибленим вивченням деяких предметів. З-поміж них: математика поглиблено вивчалася у 99,5 класах (3150 учнів); фізика – у 64 класах (2120 учнів); хімія – у 13 класах (9421 учень), а також російську літературу поглиблено вивчали у 6 класах (198 учнів) та у 2 класах – історію (56 учнів) [12].

Спецшколи все більше ставали елітними закладами для дітей партійного керівництва. Тому серед науковців існування таких шкіл піддавалося критиці. Так, радянський вчений П.Л.Капіца на міжнародному конгресі в Угорщині 1970 року у своєму виступі критикував школи, які створені для вибраної, обдарованої молоді в галузі математики, фізики, хімії, біології. На його переконання, спецшколи з галузей мистецтв себе виправдовують, бо творчі артистичні здібності до музики, зображувального мистецтва та ін., визначаються значно раніше, ніж здібності до творчого мислення у певній галузі науки. А школи із основних наук, на думку вченого навіть школять, бо талановиті школярі для свого розумового росту потребують оточення таких самих талановитих товаришів, з якими вони могли б займатися. В існуючих школах такого взаємного навчання не виникає, зазначав вчений. Також, негативною стороною цих шкіл, П.Л.Капіца вважав, розвиток в учнів «зарозумілості та самовпевненості», що шкодить їх розвитку [1, 156].

Після прийняття Постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів *«Про завершення переходу до загальної середньої освіти молоді і подальший розвиток загальноосвітніх шкіл»* (1972 р.) було дещо спрощено підхід до спецкласів та шкіл з поглибленим вивченням окремих предметів, зокрема ліквідація будь-якої спеціалізації середньої школи. Тенденція поступової відмови від специфічних особливостей організації педагогічного процесу в школах і класах з

поглибленим вивченням предметів у 1973-1974 рр. негативно проявилася в тому, що відповідними нормативними документами Міністерства освіти УРСР були ліквідовані спеціальні цикли навчальних предметів, в яких органічно поєднувались профільюючі, прикладні дисципліни, трудове навчання і виробнича практика.

Відповідно до начальних планів середніх загальноосвітніх трудових політехнічних шкіл на 1972/73 навчальний рік максимальне навантаження учнів 9-10 класів з поглибленим вивченням окремих предметів не повинно було перевищувати 37 годин на тиждень. В одній і тій же школі дозволялося відкривати класи з поглибленим вивченням лише одного профільюючого предмета або двох споріднених [3, 6].

1974 року було затверджено міністерством освіти України Положення *„Про школи і класи з поглибленим теоретичним і практичним вивченням окремих навчальних предметів”*. Відповідно до документу такі школи відкривалися у складі 9-10 класів. За рішенням місцевих відділів освіти у цих школах могли одночасно функціонувати класи з поглибленим вивченням декількох предметів. [6, 8].

Відповідно до навчальних планів на 1974/75 навчальний рік для поглибленого вивчення профільюючих предметів виділялося додатково на кожний 9 клас по 3 години і на 10 клас по 4 години на тиждень за рахунок годин трудового навчання (2 години) і факультативних занять (9 клас – 1 година, 10 клас – 2 години). Навчальне навантаження у таких школах та класах становило в 9 класі – 37 годин, у 10 класі – 38 годин на тиждень [4, 8].

Однак підозріле ставлення до диференційованого навчання у роки застою було причиною поступового зменшення кількості таких шкіл. Приміром, 1967 на весь радянський Союз нараховувалося біля 5000 класів з поглибленим вивченням предметів, а на кінець 70-років їх кількість зменшилася вдвічі, до 2512 класів [13, 5].

Отже, школи та класи із поглибленим вивченням предметів були однією із моделей профільного навчання, яка реалізовувалася впродовж II половині 60-70

років. У спецшколах та спецкласах профілююча навчальна дисципліна, факультативні заняття і трудове навчання мали об'єднуватися у спеціальний цикл, який складався із основного курсу підвищеного рівня, додаткових спеціальних курсів, прикладних навчальних предметів та виробничої практики. Школи з поглибленим вивченням предметів мали слугувати для відбору здібної до науки молоді та її підготовки до навчання у виші. Важливою перешкодою при реалізації такої моделі профільного навчання у зазначений період було перевантаження учнів через механічне збільшення кількості годин на поглиблене вивчення окремих предметів при збереженні загального навантаження.

У перспективі подальшого вивчення є інші форми профільного навчання, які запроваджувалися у радянській системі середньої освіти.

Література:

1. Капица П.Л. Некоторые принципы творческого воспитания и образования современной молодежи. Доклад на Международном конгрессе по подготовке преподавателей физики для средней школы // П.Л.Капица Эксперимент теория практика. Статьи выступления. – М.: Наука. – 1974. – 287 с. С. 148- 159 с.
2. Навчальні плани загальноосвітніх шкіл Української РСР на 1966/1967 навчальний рік //Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1966. - № 13-14. – С.2-22
3. Навчальні плани середніх загальноосвітніх трудових політехнічних шкіл Української РСР на 1972/73 навчальний рік // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1972. - № 6. – С. 5-23
4. Навчальні плани середніх загальноосвітніх шкіл Української РСР на 1974/75 навчальний рік // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1974. - №5. – С. 3-13
5. Народное образование в СССР: 1917—1967 / Под ред. М. А. Прокофьева [и др.] – М.:Просвещение. - 1967 г. – 246 с.

6. Положение о школах и классах с углубленным теоретическим и практическим изучением отдельных учебных предметов // Сборник приказов и инструкций, 1974, с. 8-11

7. Постановление Совета Министров СССР № 903 «Об организации специализированных школ-интернатов физико-математического и химико-биологического профиля» 23.08.1963 // Кикоин. Колмогоров. ФМШ МГУ / Сост. А. М. Абрамов. — 2-е изд. — М.: ФАЗИС, 2009. — С159-160 с.

8. Постанова «Про організацію в м. Києві спеціалізованої школи-інтернату фізико-математичного профілю» // <http://upml.knu.ua/wp-content/uploads/2013/07/Potanova-1113.pdf>

9. Постанова «Про заходи подальшого покращення роботи середньої загальноосвітньої школи» // http://intellect-invest.org.ua/content/userfiles/files/social_history_pedagogic/official_documents/Potanol SK i SM Ukr O merah po uluchshen SSh 1966.pdf

10. Поздняков Е. В «Школе дипломатов» 1946-1951. - Москва – Одесса. - 2013. – 73 с.

11. Семёнов Н. Н. Заглядывая в завтрашний день... Заметки по некоторым вопросам перестройки средней и высшей школы // Кикоин. Колмогоров. ФМШ МГУ / Сост. А. М. Абрамов. — 2-е изд. — М.: ФАЗИС, 2009. — С. 103—109.

12. Фактична сітка шкіл Української РСР на 1970-1971 навчальний рік // ЦДАВО України - Ф.166. – Оп. 15. – Спр. 7769 - 21 арк.

13. Шахмаев Н.И. Учителю о дифференцированном обучении.- М.: АПН СССР,-1989.-231с.

Кушнір Валентина Миколаївна Втілення ідеї поглибленого вивчення предметів в умовах утилітарної середньої освіти (60 - 70 ті роки ХХ ст.).

У статті описано особливості створення та діяльності спецшкіл та спецкласів з поглибленим вивченням предметів впродовж 60-70 рр. ХХ століття як однієї з форм профільного навчання. Школи з поглибленим вивченням предметів слугували для відбору молоді та її підготовку до навчання у виші.

Важливою перешкодою при реалізації такої моделі профільного навчання у зазначений період було перевантаження учнів через механічне збільшення кількості годин на поглиблене вивчення окремих предметів при збереженні загального навантаження.

Ключові слова: школи та класи з поглибленим вивчення предметів, профільне навчання.

Кушнир Валентина Николаевна Воплощение идеи углубленного изучения предметов в условиях утилитарной среднего образования (60 - 70-е годы XX в.).

В статье описаны особенности создания и деятельности спецшкол и спецклассов с углубленным изучением предметов в течение 60-70 гг. XX века как одной из форм профильного обучения. Школы с углубленным изучением предметов служили для отбора молодежи и ее подготовку к обучению в вузе. Важным препятствием при реализации такой модели профильного обучения в указанный период было перегрузки учащихся через механическое увеличение количества часов на углубленное изучение отдельных предметов при сохранении общей нагрузки.

Ключевые слова: школы и классы с углубленным изучением предметов, профильное обучение.

Valentina Kushnir The embodiment of the idea of specialized subjects in terms of utilitarian secondary education (60 - 70 years of the twentieth century.).

This article describes the features of creation and activity of special schools and spetsklasiv of specialized subjects for 60-70 years. XX century as a form of profile education. Schools with specialized subjects served for the selection of young people and their preparation for study at the university. An important obstacle in the implementation of such a model profile education in this period was mechanical overloading students through increasing the number of hours of in-depth study of certain subjects while maintaining the total load.

Keywords: schools and classes in specialized subjects, specialized education.